

**ШАНУЮЧИ ВЕЛИЧНИЙ І ЗВИТЯЖНИЙ ЧИН НАЦІЇ
ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
“УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ У БОРОТБІ ПРОТИ
НАЦИСТСЬКОГО І БІЛЬШОВИЦЬКОГО ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ.
ДО 80-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ УПА”**

Олександр МАРУЩЕНКО

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
кафедра історіографії і джерелознавства,
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
DOI: 10.15330/gal.36.279-286
e-mail: clio.pu@gmail.com*

У жовтні 2022 р. виповнилося 80 років з часу виникнення унікального феномена вітчизняної історії ХХ сторіччя – Української повстанської армії, яка у своїй героїчній боротьбі за національну державність, незалежність і соборність за повної відсутності будь-якої допомоги з боку зовнішнього світу спиралася лише на підтримку власного народу. Створення і діяльність УПА стали тими ланками історичного процесу, які забезпечили перманентність і тяглість національно-визвольного руху українського народу та засвідчили його волю до самоствердження, самореалізації й військової самоорганізації для опору як німецькому, так і радянському тоталітарним режимам в роки Другої світової війни та повоєнну добу.

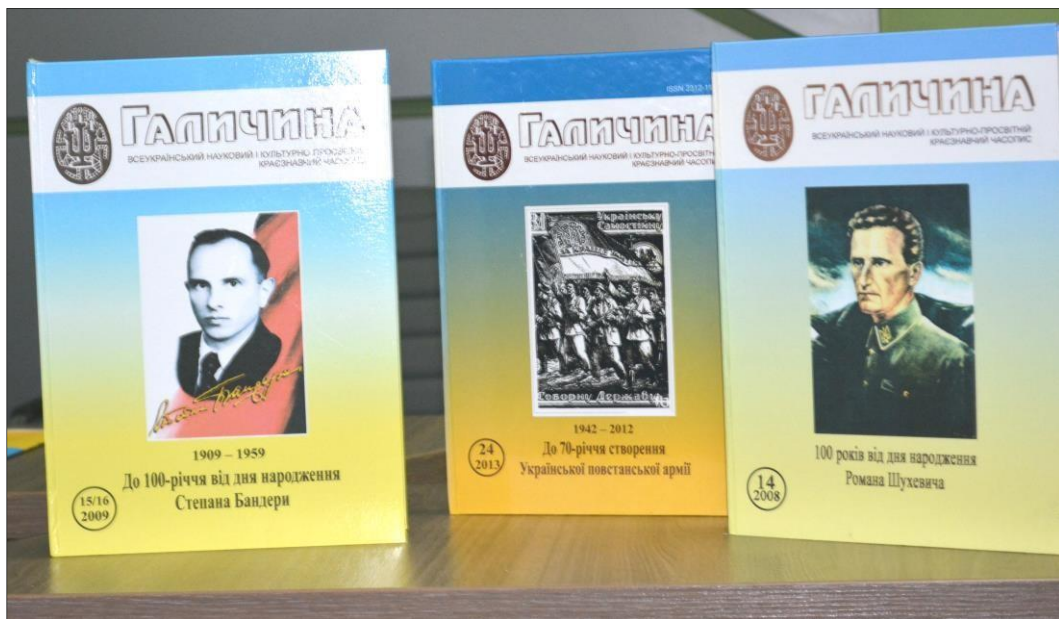
Звитяга і жертвність УПА надихають нинішні покоління українців, які мужньо боронять Батьківщину у повномасштабній війні з російськими загарбниками. А відтак фундаментальні дослідження феномена та державотворчого збройного чину УПА залишаються актуальним патріотичним і науковим завданням вітчизняної військово-історичної науки.

Президія конференції

Саме цими імперативами керувалися ініціатори і учасники Всеукраїнської наукової конференції “Українська повстанська армія у боротьбі проти нацистського і більшовицького тоталітарних режимів. До 80-річчя створення УПА”.

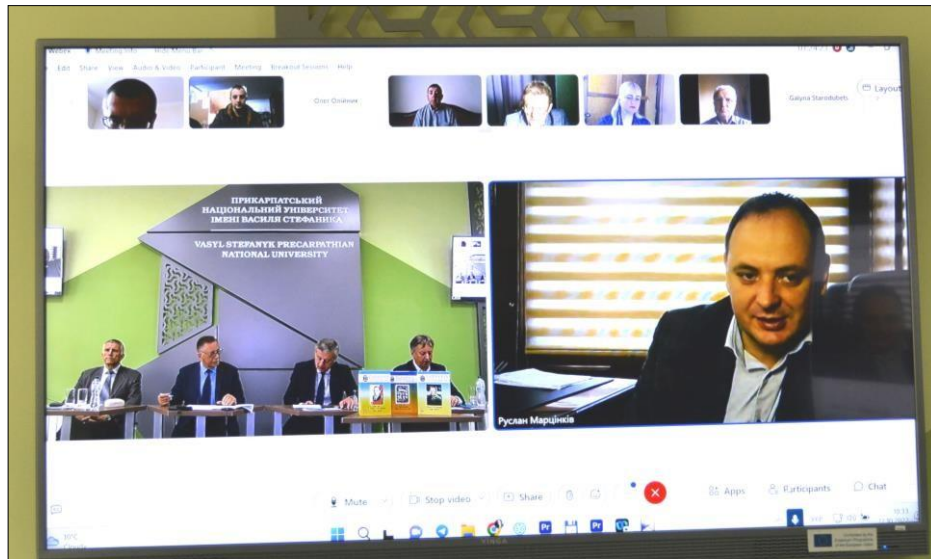
літарних режимів”, яка працювала 12 жовтня 2022 р. у м. Івано-Франківськ на факультеті історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника і була присвячена 80-річчю з часу створення УПА. Її співorganizаторами виступили також Івано-Франківські обласна рада і військова адміністрація, Інститут історії України НАН України, Національна спілка краєзнавців України, Навчально-науковий центр дослідження українського національно-визвольного руху імені Олександра Карпенка Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Івано-Франківський обласний музей визвольної боротьби імені Степана Бандери. Представницький характер цього наукового форуму був засвідчений географією його учасників, які представляли наукові і навчальні установи з 12 міст України: Києва, Львова, Івано-Франківська, Дніпра, Дрогобича, Житомира, Калуша, Кривого Рогу, Луцька, Острога, Рівного, Тернополя. На конференції було заявлено 77 тем доповідей і повідомлень, до участі в її роботі зголосилися 89 науковців, з них 25 докторів наук, професорів, 37 кандидатів наук, доцентів, 10 студентів, магістрантів. Вони представляли Інститут історії України НАН України, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, Інститут української археографії і джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, Київський, Прикарпатський, Волинський національні університети, Національний університет “Острозька Академія”, Житомирський державний університет імені Івана Франка, Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова (нині – Український державний університет імені Михайла Драгоманова), Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка та ін.

Видання факультету історії, політології і міжнародних відносин про український національно-визвольний рух XX ст.

Конференція була покликана узагальнити археографічні й історіографічні здобутки вітчизняних і зарубіжних вчених у вивченні ключових аспектів історії антинацистського й антирадянського резистансу в Україні у 1940-1950-х рр., творчо осмислити нові концептуальні підходи до вивчення цієї теми, зокрема, пов'язані використанням методології соціальної, культурної, інтелектуальної, мілітарної, усної історії, проведенням мікроісторичних досліджень, вивченням локального контексту, впровадженням антропологічного і просопографічного підходів, засад історичної біографістики та персоналістики, історії повсякденності.

Від імені владних структур до учасників і гостей конференції з вітальними словами звернулися начальник управління культури, національностей та релігій Івано-Франківської обласної державної адміністрації кандидат історичних наук Володимир Федорак та міський голова м.Івано-Франківська кандидат юридичних наук Руслан Марцінків.

Учасників конференції вітає міський голова м. Івано-Франківськ Руслан Марцінків

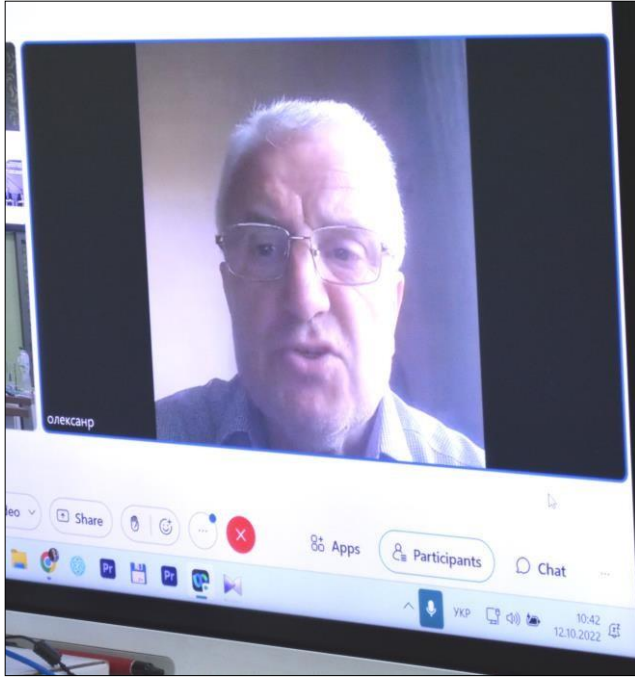
Конференцію відкрив ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника доктор політичних наук, професор Ігор Цепенда. Він наголосив на її значенні для подальших наукових студій цього героїчного феномену української історії, його джерелознавчого, історіографічного та історіософського осягнення і розуміння. Нагальною залишається потреба у концептуально-методологічному осмисленні проблем українського державотворення і національно-визвольної боротьби українців та їх авангарду – УПА в широкому міжнародному історичному контексті, а також особливостей державотворчої діяльності і збройного чину УПА у різних регіонах України.

Декан факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника доктор історичних наук, професор Микола Кугутяк у своєму виступі звернув увагу на життєдайність і невмирущість державотворчої традиції і визвольної боротьби української нації. Нинішнє покоління захисників України в сучасних умовах продовжує і збагачує доблесні традиції збройної боротьби УПА за свободу і незалежність свого народу. В цій екзистенційній битві бере участь і чимала кількість випускників і студентів факультету історії, політології і міжнародних відносин, частина з яких, на превеликий жаль, загинула, боронячи Батьківщину від агресивної російської навали. Ми глибоко шануємо зв'язку і жертвність всіх поколінь борців за Українську самостійну соборну державу, а відтак зобов'язані багато зусиль прикласти для активізації науково-дослідницької роботи в царині Українського спротиву та опору агресорам і окупантам, зреалізувати свій творчий потенціал, вивчаючи героїчний феномен УПА, готуючи і захищаючи відповідні докторські і кандидатські дисертації, бакалаврські і магістерські роботи.

Пленарне засідання конференції відкрив доповіддю “Незалежність України як цивілізаційне поле битви” доктор історичних наук, професор, завідувач відділу воєнно-історичних досліджень Інституту історії України НАН України Олександр Лисенко. Він передав учасникам і гостям конференції вітання і побажання плідної роботи від директора Інституту історії України НАН України академіка Валерія Смолія і голови Національної спілки краєзнавців України члена-кореспондента НАН України Олександра Реєнта. У своїй доповіді О.Лисенко відзначив, що саме існування української національної ідеї, яка полягає у здобутті й розбудові українською політичною нацією суверенної Української держави, що органічно виростає з програмних зусиль українських самостійників, зокрема ОУН, є найбільшим подразником для російських політичних еліт і більшості пересічних росіян. На практиці це засадниче несприйняття прагнення українського народу до свободи і незалежності здавна слугує твердою підставою антиукраїнської політики Росії. Нерозривними ланками такої лінії є придушення Української революції 1917–1921 рр., “розкуркулення”, колективізація, Голодомор 1932–1933 рр., Великий

терор, період Другої світової війни з його масовими депортаціями і боротьбою проти українського національно-визвольного руху у 1940–1950-х рр. Доповідач переконаний: “руській мір” та РПЦ і вся ця так звана “російська цивілізація” є антиподами українського простору, заснованого на історичних зв’язках з іншими народами Центральної та Західної Європи, тяжінні до

Виступ доктора історичних наук, професора, завідувача відділу воєнно-історичних досліджень Інституту історії України НАН України Олександра Лисенка

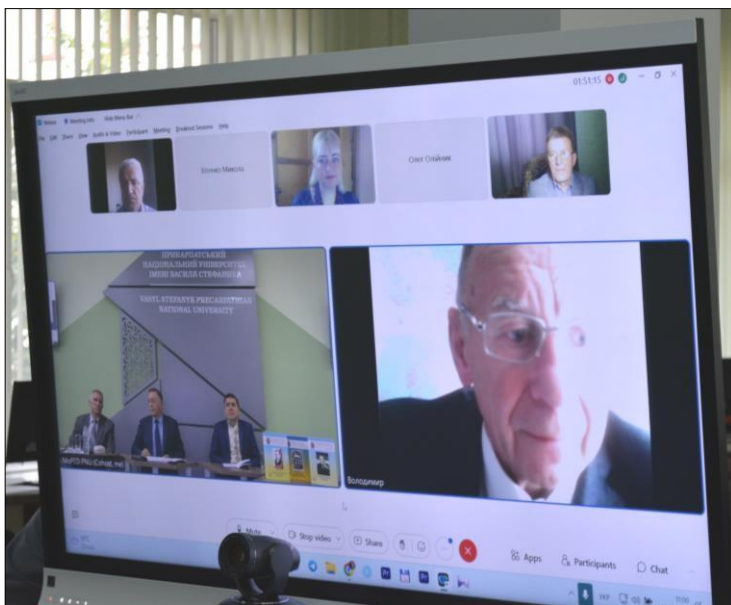
європейських культурних ядер, республіканської демократії, органічному відчутті особистої та колективної свободи. О. Лисенко закликає не оминати деякі уроки історії. Один з головних полягає в тому, що ми надто довго пливли за інерцією і рішуче не рвали радянсько-російську пуповину, не виконали “домашнього завдання обов’язкової програми”, пов’язаного з критичним переосмисленням радянської епохи, що гальмувало процес формування української політичної нації та самоідентифікації українців. О. Лисенко стверджує: час історичного очікування для українців настав. Фаза розширення Російської імперії завершилася, розпочалася фаза стискування, що передувє останній фазі – розпаду й атомізації. Дуже символічно, що до цієї системної й катастрофічної для Росії кризи спричинилася саме Україна й українці, які у XX–XXI сторіччях зазнали від неї найбільших утисків, страждань і втрат. Доповідач підсумував, що сьогодні українсько-російський фронт набув доленосних і навіть екзистенційних значень, адже йдеться про майбутнє не тільки України, а всього світу.

У доповіді доктора історичних наук, професора, декана історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Івана Патриляка “Напередодні створення УПА: український націоналістичний рух перед вибором стратегії подальшої боротьби” розкрито підготовку підпілля ОУН (б) до антинімецького збройного повстання після початку німецько-радянської війни. Доповідач зазначив, що наприкінці літа – восени 1942 р. керівництво актив ОУН (б) на Волині та Поліссі щораз більше схилилися до ідеї розгортання партизанської війни проти німців як початкової фази загальнонаціонального повстання і революції. Цьому сприяли різке загострення стосунків між підпіллям і німецькою адміністрацією впродовж 1942 р., варварська нацистська окупаційна політика проти місцевого українського населення і щоразу масштабніша поява на північно-західних українських землях загонів “червоних месників” та перетворення України на поле битви для більшовицьких і польських партизанів. І. Патриляк констатував, що до кінця 1942 – початку 1943 р. бандерівська ОУН була загалом готова до початку масової повстансько-партизанської боротьби, до створення власних підпільних збройних сил. Підпілля здійснило необхідний облік військових кадрів, доволі широко розбудувало свою мережу, розробило плани армійського будівництва, провело заходи з акумуляції зброї, боєприпасів, одягу, продуктів харчування. Доповідач підсумував, що з 1943 р. настав новий етап у житті організації – етап створення УПА. Від дрібних боїв ОУН і сільської самооборони, що намагалася захистити поліські та волинські села від німецького і партизанського терору, збройні відділи українських націоналістів розрослися до розмірів великих партизанських з’єднань, які на зламі 1942–1943 рр. були реорганізовані за зразком регулярних армій і стали важливим військово-політичним чинником у житті України у найближчі роки.

Доповідає доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Іван Патриляк

Наукова доповідь “Волинь – колыска Української повстанської армії”, яку виголосив доктор історичних наук, професор кафедри історії ім. проф. М.П. Ковальського Національного університету “Острозька Академія” Володимир Трофимович, розкрила роль підпілля ОУН (б) на Волині та Поліссі у створенні УПА, простежила відносини бандерівців із мельниківцями і бульбівцями у 1942–1943 рр., окреслила причини народження УПА саме на Волині. До них доповідач відносить вигідні географічні умови краю і значні лісові масиви, сприятливий політичний клімат, адже місцева підпільна українська мережа нараховувала кілька тисяч членів, а мешканці регіону відзначалися високим рівнем національної свідомості, мали навички партизанської боротьби. До інших чинників постання УПА на Волині В.Трофимович додає жорстокий нацистський окупаційний режим, кривавий терор якого проти місцевого населення та його грабунок набули систематичного характеру, а також перетворення Волині на базу розгортання більшовицької партизанки, територією конкурентної боротьби чотирьох підпільних партизанських рухів –

Наукову доповідь виголошує доктор історичних наук, професор Національного університету “Острозька Академія” Володимир Трофимович

бульбівського, бандерівського, радянського та польського. Підсумовуючи еволюцію процесу створення УПА, В. Трофимович зазначив: від тактики постійного накопичування сил для всенародного повстання і негативного ставлення до партизанщини, що виявилось нереальним і помилковим в умовах нацистського терору, ОУН (б), діяльність якої носила антинімецький характер і в якій окупанти бачили найбільшу загрозу своєму

пануванню в краї, перейшла до створення централізованої військової структури. До середини літа 1943 р. вона завершила об'єднання усіх найбільших українських повстанських формувань в Українську повстанську армію, яка стала унікальним феноменом вітчизняної та світової історії XX століття.

Докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри всесвітньої історії Житомирського державного університету імені Івана Франка Галина Стародубець виступила на пленарному засіданні з доповіддю “Українське повстанське запілля як структурний елемент українського визвольного руху періоду Другої світової війни”. Вона проаналізувала діяльність повстанського запілля та окремих його складових, окреслила особливості роботи цивільно-адміністративної влади у повстанському запіллі, функціонування так званих “повстанських республік”, організацію джерел матеріально-технічного, фінансово-господарського, кадрового постачання УПА. Важливим аспектом виступу Г. Стародубець стало обґрунтування дефініції “повстанське запілля”, розкриття його сутності, структури, особливостей виникнення і становлення, територіальних меж та регіонів поширення, періодизації, основних функцій (господарсько-економічної, військово-мобілізаційної, медико-санітарної, агітаційно-пропагандистської) та історичного значення. Доповідачка підсумувала, що повстанське запілля стало третім після оунівського підпілля і Української повстанської армії важливим базовим структурним елементом, комплексною складовою цілісної системи національного руху Опору і основним чинником матеріально-продовольчого та кадрового забезпечення УПА. Г. Стародубець переконана: сам факт доволі тривалого існування повстанського запілля у ворожому оточенні став свідченням високого рівня потенційної спроможності української нації до об'єднання і гуртування сил заради боротьби в ім'я свободи.

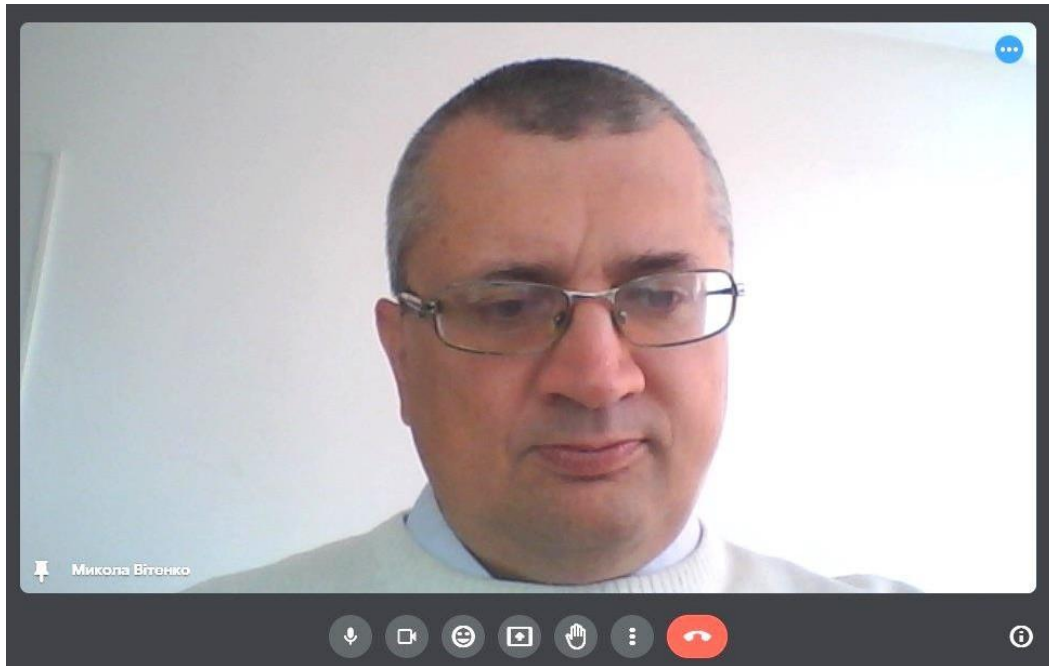
*На пленарному засіданні виступає докторка історичних наук,
професорка, завідувачка кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного університету імені Івана Франка Галина Стародубець*

Останньою на пленарному засіданні конференції стала доповідь “Керівництво ОУН та УПА в Станіславській області: просопографічний портрет (1939–1954 рр.)”, з якою виступив кандидат історичних наук, доцент, директор Навчально-наукового центру дослідження українського національно-визвольного руху імені Олександра Карпенка Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Микола Вітенко. Доповідач проаналізував біографії провідників українського повстанського руху у Галичині за наступними показниками: віковий, соціальний склад, професійні компетенції, кар’єра у підпіллі, особисте життя, факти арештів польською, нацистською, радянською владою (всього за 36 критеріями). У процесі дослідження було вивчено 105 біографій українських героїв, що обіймали керівні посади в Станіславському обласному проводі ОУН, Калуському, Коломийському, Надвірнянському, Рогатинському та інших надрайонних проводах, очолювали курені і сотні УПА. У висновку М. Вітенко констатував, що середньостатистичний керівник ОУН чи УПА на Прикарпатті у 1945 р. був чоловіком

від 25 до 30 років, мав закінчену середню освіту (гімназію), незавершену вищу, переважно технічну чи педагогічну освіту, пройдені військові (організовані радянською чи нацистською владою) курси, був членом ОУН з 18-річного віку, мав певний військовий та керівний досвід. Як правило, такі керівники неодноразово заарештовувались різними окупаційними режимами, мали досвід військових перемог, загинули в бою, були нагороджені повстанськими військовими відзнаками (часто посмертно), лише кілька підпільників чи повстанців нагороджувалися два і більше разів. Рідні і близькі керівників ОУН та УПА зазнавали репресій, у багатьох випадках вони загинули.

Наукова доповідь директора Навчально-наукового центру дослідження українського національно-визвольного руху імені Олександра Карпенка кандидата історичних наук, доцента Миколи Вітенка.

До найбільш проблемних питань дослідження М. Вітенко відніс уточнення дат народження, освіти, яка здобувалася в роки Другої світової війни, причетність до українських таємних організацій та збройних угруповань у 1939–1944 рр. Із різних причин (конфіденційність, безпека) важко встановити точні обставини загибелі та долю могил українських героїв, а також наявність подружніх зв'язків, дітей та їхню подальшу долю. Однак наявна інформація, на думку доповідача, дозволяє зробити певні висновки і узагальнення та сприятиме у майбутньому зосередженню уваги науковців на нових напрямках досліджень.

Після завершення пленарного засідання робота конференції відбувалася у двох секціях: “Українська повстанська армія в ретроспективі європейських і світових національно-визвольних рухів ХХ ст. Державотворча діяльність і збройна боротьба УПА за незалежність України” та “Українська повстанська армія в джерелах, історіографії, суспільному та духовно-культурному житті України”.

У виступах учасників конференції був представлений сучасний науковий дискурс на проблему українського самостійницького, повстанського руху 1940-х – 1950-х рр., що став результатом тривалих фахових дискусій і творчого осмислення фундаментальних процесів національного державотворення й узагальнення здобутків вітчизняної та зарубіжної історичної науки у вивченні даної теми за роки державної незалежності України. У них наголошувалося на необхідності широкого історичного осмислення проблематики українського руху Опору в роки Другої світової війни і повоєнний час з використанням сучасних методологічних підходів та інструментарію й досліджень соціогуманітарних наук, вивчення Українського державницького чину в широкому міжнародному контексті.

Учасники конференції відзначили значні джерелознавчі та історіографічні здобутки у вивченні історії УПА, наявність нових компаративістських і міждисциплінарних підходів у дослідженні цієї теми. В останні десятиліття було введено до наукового обігу нові джерела з історії українського самостійницького руху 1930–1950-х рр., опубліковано чимало монографічних досліджень і наукових статей, віднайдені унікальні документи і матеріали, що розкривають значення і феномен УПА в контексті інсургентських рухів минулого і сучасності, її державотворчий та мілітарний чин.

Науковці, присутні на конференції, засвідчили надзвичайну актуальність проблематики УПА в теперішніх умовах, підкреслили важливість виявлення, опрацювання та публікації нових документальних джерел і наративів з її історії, їх активного використання в освітньо-виховному процесі та нових наукових дослідженнях.

Враховуючи резонансність та суспільне значення феномену українського самостійницького, повстанського, руху, беручи до уваги ідеї та думки, висловлені у доповідях і виступах учасників та під час наукової дискусії, конференція звернулася до органів влади і широкої громадськості з ухвалою, в якій міститься низка пропозицій і рекомендацій. Зокрема, відповідним академічним установам і закладам вищої освіти запропоновано продовжити пошук, опрацювання і публікацію документів та спогадів, що висвітлюють історію УПА, а також дослідження дискусійних проблем історичної термінології та періодизації українського національно-визвольного руху у ХХ ст. Учасники конференції звернулися до органів державної влади та управління з пропозицією вшанувати державними нагородами і відзнаками ветеранів УПА, створити загальнодержавний реєстр українських військових поховань і могил видатних українських громадсько-політичних державних та військових діячів і надати їм відповідний статус і державний захист. Актуальним залишається вшанування пам'яті командирів і вояків Української повстанської армії в назвах вулиць та пам'ятниках, анотаційних і меморіальних дошок.

Всеукраїнська наукова конференція “Українська повстанська армія у боротьбі проти нацистського і більшовицького тоталітарних режимів” стала щирою даниною пам'яті сучасного покоління громадян України десяткам тисяч борців, що віддали своє життя за свободу рідного краю, за право жити у власній вільній незалежній суверенній і соборній Українській державі.

Надійшла до редакції 20 червня 2023 р.